

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

*Suvremeni krizni
narrativi u sociologiji*

Student: Armin Protulipac
Mentor: Davorka Matić, prof. dr. sc.

Zagreb, srpanj 2017.

SADRŽAJ

SAŽETAK	2
UVOD	4
POJAM KRIZE U SOCIOLOGIJI.....	6
METASOCIOLOŠKE ANALIZE ALVINA WARDA GOULNDERA I RAYMONDA BOUDONA.....	9
SOCIOLOGIJA NA PRAGU INTERDISCIPLINARNE BUDUĆNOSTI I NOVI VAL KRIZNIH TEORIJA	17
KRIZA SOCIOLOGIJE KAO KRIZA IDENTITETA – DOPRINOSI JOHNA HOLMWOODA.....	20
KRIZA SOCIOLOGIJE KAO KRIZA VIDLJIVOSTI – JAVNA SOCIOLOGIJA MICHAELA BURAWOYA	25
ZAKLJUČAK	28
LITERATURA	30

SAŽETAK

Koncept krize provlači se kroz gotovo cjelokupnu povijet sociologije. Još od njenih ranih dana i uspostavljanja odvojene, autonomne znanosti koja bi se direktno bavila socijalnim aspektom stvarnosti, sociologija je bila blisko vezana uz pokušaje rješavanja krize društva zahvaćenog korjenitim modernizacijskim transformacijama. Međutim, imajući u vidu nejasnu granicu između predmeta istraživanja i same znanosti, ubrzo je postalo jasno kako se kriza društva nerijetko prelijeva u krizu sociologije, odnosno kako između njih postoji stanoviti međuodnos. Ovakva će uzajamna veza obilježiti dobar dio kasnijih razvoja u sociologiji, a u određenim će momentima prerasti i u središnju temu sociologije, posebno u njenim epistemološkim i metateorijskim aspektima. Od ranih devedesetih svjedočimo novom porastu interesa za temu disciplinarne krize, čemu doprinosi i okruženje „audit“ kulture, neoliberalnog sveučilišta, ali i političko-ekonomske krize post-hladnoratovskog kapitalizma. Cilj je rada pružiti kraći pregled određenih povijesnih momenata u kojima je postojao značajniji interes za temu disciplinarne krize, kako bi se u konačnici mogla ponuditi i analiza suvremenih kriznih narativa u sociološkoj metateoriji. Konačna namjera rada, dakle, nije navođenje poznatih ili nekog vlastitog rješenja za krizu sociologije, već propitivanje uzroka, posljedica i implikacija samih kriznih narativa, odnosno diskursa disciplinarne krize unutar socioloških rasprava, s naglaskom na početke u 19. stoljeću, radove A.W. Gouldnera i R. Boudona iz 1960-ih i 1970-ih te suvremene autore poput M. Burawoya, J. Holmwooda i I. Wallersteina.

KLJUČNE RIJEČI: *kriza, metasociologija, „audit“ kultura, interdisciplinarnost, vidljivost*

ABSTRACT

The concept of crisis is present throughout the history of sociology. From its early days as a distinct, autonomous science, established with the aim of studying the social aspect of reality, sociology has been closely linked to various attempts at solving the crisis of society, at the time induced by the radically transformative process of modernisation. However, keeping in mind the blurry boundary between the object of study and the science itself, it soon became clear that the crisis of society is more often than not also a crisis of sociology, and that a specific type of mutual relationship exists between the two. This mutual bond will continue to mark a large segment of later developments in sociology, even to the point of becoming a central theme in epistemological and meta-theoretical discussions. Since the early 1990s, we have witnessed a renewed interest in the issue of disciplinary crisis, contributed to in part by audit culture, the neoliberal university, and the political and economic crisis of post-Cold War capitalism. The aim of this paper is to give a brief survey of certain moments in the history of sociology when there was an increased interest for the topic of disciplinary crisis, in order to be able to provide at a later point an analysis of contemporary crisis narratives in sociological meta-theory. The ultimate goal of this paper, however, is not to simply list existing suggestions or propose a new solution for sociology's crisis, but rather to examine the causes, consequences and implications of the crisis narratives themselves, i.e. the discourse of disciplinary crisis in sociology. The analysis will place emphasis on sociology's beginnings in the 19th century, proceeding to works by A.W. Gouldner and R. Boudon from the 1960s and 1970s, and finally concluding with contemporary authors such as M. Burawoy, J. Holmwood and I. Wallerstein.

KEY WORDS: *crisis, metasociology, audit culture, interdisciplinarity, visibility*

UVOD

Sociološka teorija u posljednjih je dvadeset godina proizvela značajniji broj članaka i knjiga koji kroz razne oblike dijagnoze stanja nastoje razjasniti aktualni status i položaj sociologije u kontekstu sveobuhvatnih društvenih promjena koje su obilježile posljednja desetljeća 20., odnosno početak 21. stoljeća. Premda je novi socijalni kontekst stvorio privlačan eksterni poticaj za upuštanje u takav oblik analize, situacija na unutarnjem planu društvenih znanosti u konačnici će se pokazati više nego plodnom za razvijanje specifičnog diskursa krize. Pokušaji osmišljavanja rješenja za istinski relevantnu i suvremenu društvenu znanost, koji su, primjerice, bili u velikom dijelu prisutni u radu tzv. Gulbenkianove komisije sredinom 1990.-ih, svakako će naići na prepreke koje postavlja postojeća organizacija društveno-znanstvenog znanja. U tom su smislu teorijski narativi o krizi sociologije kombinacija analize postojećih uzroka i problema s jedne te projektivnog orijentiranja na rješenja za budućnost s druge strane.

Pluriperspektivnost, izostanak jedinstvene dominantne paradigme, napetosti između pozitivističke, nomotetičke tradicije i raširenog deskriptivizma, problemi partikularizacije discipline i neravnomjernog razvoja znanosti u cjelini, problematična i specifična priroda materije istraživanja, veća podložnost vanjskim utjecajima – navedeni su samo neki od mnogih problema koje su razni teoretičari (Gouldner, 1971; Lopreato i Crippen, 2001; Boudon, 1980; Berger, 1993...) u svojim verzijama kriznih narativa istaknuli kao određujuće za unutarnji razvoj sociologije. Oni su utoliko veći što se ne pojavljuju u izolaciji, već su blisko povezani sa sličnim nizom eksternih faktora – problemom javne prepoznatljivosti, nestankom profesionalnog identiteta unutar društva i akademske zajednice, imperijalizmom novih disciplina i rasipanjem sociološke disciplinarnе jezgre, utjecajem socijalnih kriza na unutarnje krize sociologije, politikama štednje i komercijalizacije obrazovanja i znanosti, itd.

Osnovna je ideja diplomskog rada pružiti pregled značajnijih suvremenih teorijskih interpretacija krize u sociologiji. Fokus je primarno postavljen na znanstvene tekstove objavljene u posljednjih 30 godina, dijelom zbog njihove kontekstualne sličnosti i relevantnosti za trenutačnu situaciju, a dijelom i zbog toga što su razmatranja Immanuela Wallersteina i Gulbenkianove komisije sredinom 1990-ih potakla cijeli niz vezanih reakcija i komentara koji se do danas nije u potpunosti iscrpio. Primjerice, Burawoyeva

javna sociologija i posljedična rasprava o pitanju angažiranosti sociologije također mogu biti shvaćeni kao odjeci i reakcije na Wallersteinove teze koji su uspjeli potaknuti vlastiti val kritika i razmatranja.

Svrha pregleda kriznih narativa i vezanih reakcija očituje se u dva temeljna cilja.

Prvi je postavljen uže te se tiče njihovog smještanja u konkretni kontekst suvremene akademije. Interdisciplinarnost, tzv. *audit culture*, komercijalizacija znanosti, politike štednje te promjene u načinima održavanja i reprodukcije akademije, kao i problem javne vidljivosti i društvenog utjecaja (usko vezan uz transformaciju političke i javne sfere), svakako su trendovi čije je posljedice moguće uočiti u unutarnjoj dinamici sociologije. Tekstovi, primjerice, Holmwooda, Savagea, Rhynea, Stinchcombe i Colea poslužit će za objašnjavanje suvremenog stanja.

Drugi je cilj postavljen šire i u osnovi polazi od Boudonove teze da je sociologija „*manje ili više trajno obilježena stanjem latentne krize*“ (Boudon, 1980: 1). Drugim riječima, radi se o prepoznavanju i proučavanju upravo onih unutarnjih karakteristika sociologije koje ju s jedne strane čine podložnom unutarnjim krizama, dok s druge paralelno slabe njene kapacitete za obranu vlastite pozicije, odnosno plasiranje specifično sociološke perspektive uslijed širih društvenih kriza. Dodatne uvide i teorijska ishodišta za interpretaciju u ovom će dijelu analize pružiti autori iz tradicije sociologije znanja, odnosno recentnije sociologije znanosti.

Radi se, naravno, o izrazito povezanim pristupima te linija razgraničenja stoga svakako nije strogo postavljena. Osnovna razlika može biti sažeto opisana kao pitanje trajnijih problema sociologije naspram specifičnosti suvremenog konteksta, odnosno međuinterakcije koja se odvija između aktualnih društveno-političkih kretanja i paralelnih razvoja u samoj sociologiji.

Konačna namjera rada, dakle, nije navođenje poznatih ili nekog vlastitog rješenja za krizu sociologije, već propitivanje uzroka, posljedica i implikacija samih kriznih narativa, odnosno diskursa disciplinarne krize unutar socioloških rasprava.

POJAM KRIZE U SOCIOLOGIJI

„Sociologija je manje ili više trajno obilježena stanjem latentne krize,“ napominje Raymond Boudon u djelu *Kriza sociologije: problemi sociološke epistemologije*, referirajući se pritom na Georgesa Gurvitcha i njegovu tezu da je sociologija kao znanost sklona skokovima i fluktuacijama uslijed društvenih kriza, neovisno o njihovom intenzitetu (Boudon, 1980: 1). Pojam krize gotovo uvijek istovremeno označava krizu mišljenja i krizu konkretne društvene strukture, što je na primjeru sociologije posebno jasno i bez značajnijeg ulaženja u detalje Boudonove analize. Drugim riječima – kriza sociologije u pravilu podrazumijeva i krizu društva (Gouldner, 1971). Međutim, važno je imati na umu kako je diskurs krize također oblik mišljenja, odnosno da način na koji konceptualiziramo i objašnjavamo krizu može, primjerice, varirati od koncepcije krize apokaliptičnih razmjera do koncepcije koja prepreke krize opisuje kao prednosti ili čak u potpunosti negira njeno postojanje. Nadalje, kriza je ujedno i narativ – dijagnoza koja situaciju opisuje kao kriznu u pravilu pretpostavlja slijed događaja koji je doveo do „prekida“ normalnosti i uspostave izvanrednog stanja, kao i vezani slijed budućih događaja koji će nastupiti ukoliko se prepoznata kriza ne razriješi na određeni način.

Polazeći od pretpostavke o mišljenju koje ne nastaje u vakuumu, već je uvijek determinirano uvjetima društvenog konteksta u kojem se pojavljuje, diskurs krize također je uvjetovan određenim „eksternalijama“. O krizi je, dakako, moguće misliti unutar čisto epistemoloških kategorija, no stvarni radovi u pravilu u većoj ili manjoj mjeri potvrđuju kako je bilo kakvu koncepciju krize u sociologiji praktički nemoguće promišljati bez razmatranja socijalnog konteksta unutar kojeg se sociologija, pa tako i meta-sociologija, praktikira (Boudon, 1980). Od Boudona (1980) i Gouldnera (1971) do Mouzelisa (2000), Latoura (1993) i Burawoya (2013), tendencija ka nekom obliku socijalne epistemologije prisutna je kod mnogih teoretičara koji u svojim meta-sociološkim analizama pribjegavaju pojmu krize. Ono što izostaje, doduše, jest pokušaj da se samom konceptu krize pristupi sa stanovišta socijalne epistemologije, odnosno da se formulira određena vrsta genealogije pojma krize, kako bi se s jedne strane sociologija kao profesija mogla pozicionirati spram stvarnih prijetnji, a s druge strane demistificirao sam pojam krize te ukazalo na njegovu nestabilnost, promjenjivost i podložnost instrumentalizaciji u kontekstu borbi unutar sociologije kao polja akademske, znanstvene i intelektualne djelatnosti.

Pojam krize utkan je u samu srž sociologije, a njegovoj centralnosti u razvoju ove društveno-znanstvene discipline svjedoče već i inicijalne okolnosti njenog nastanka (Bottomore, 1975). Sociologija se kao izdvojena znanost konstituira u vrijeme krize europskog društva devetnaestog stoljeća, u razdoblju obilježenom političkim, ekonomskim, demografskim, kulturnim i ostalim dramatičnim previranjima u gotovo svim sferama društva (Nisbet, 2004). Gradovi obavijeni smogom i dimom tvorničkih dimnjaka, uz koje su se nizala prenapućena naselja nove radničke klase, mahom pridošle iz osiromašenih sela u kojima su strukture onemoćalog feudalnog sustava vodile gubitničku bitku sa neumoljivim silama kapitalističke privrede u nastanku; sveprisutni odjeci krvave 1848. i bojazan starih centara moći na dvorovima i aristokratskim posjedima pred politički i gospodarski sve značajnijom građanskom klasom, nositeljem kako novog socio-ekonomskog ustroja, tako i novih kulturnih i moralnih stajališta – promatraču, suvremeniku ovih pojava koji je vrlo vjerojatno i na vlastitoj koži osjetio njihov utjecaj, teško bi se moglo zamjeriti u najmanju ruku oprezan, ako ne posve pesimističan stav spram stvarnosti koja ga okružuje. Krizni sentiment takvom bi se promatraču gotovo nametao sam od sebe, čak i bez značajnijeg ulaženja u detaljne, tada još uvijek filozofske, analize. Od uočavanja stanja koje bi se, dakle, moglo opisati kao krizno logičnim se slijedom dolazi do sljedećeg koraka – pokušaja iznalaženja rješenja za takvo stanje kroz, kao što nalaže prosvjetiteljska znanost, analiziranje njegovih uzroka, specifičnih značajki i mogućih putanja budućeg razvoja. Kao što je parnim strojem ili tehnologijom unutarnjeg sagorijevanja obuzdana priroda, tako će i znanstvenim istraživanjem društva biti omogućeno upravljanje naizgled nepredvidivim i neshvatljivim silama socijalnog svijeta. Ovakva je krizno-projektna perspektiva prisutna u većini klasičnih teorija, od Marxovog koncepta klasne borbe do Durkheimove anomalije, a svakako je najočitija u Comteovom pozitivizmu, ali i blisko vezanom naličju u obliku raznih socijal-darvinističkih teorija (Zanotti, 1999; Burawoy, 2005). Osnovna ideja koja je oblikovala polazišta ovih različitih teorijskih pravaca u suštini je ista – društvo je očigledno u krizi, a krizu treba objasniti i razumjeti kako bi je se riješilo. Riječima Alvina Warda Gouldnera, jednog od teoretičara krize sociologije/društva o kojem će više riječi biti u nastavku:

„Rani marksizam i akademska sociologija slagali su se u tome da je moderno društvo suočeno s problemima za čije su posuđivanje potrebni izgradnja ili posuđivanje

novih modela. (...) Premda se akademska sociologija ponekad s nostalgijom osvrta prema prošlosti kako bi u njoj iznašla modele za budućnost te je o fragmentiranom gradu govorila u okvirima usporedbe s kohezivnim ruralnim svijetom sela, postojala je svijest o tome kako povratka nema. I akademska sociologija i marksizam bili su svjesni ove potrebe za novinom, a upravo su u vlastitoj viziji sociologije vidjeli alat s pomoću kojeg bi se riješili problemi u kojima se našlo njihovo društvo.¹, (Gouldner, 1970: 20).

No, premda se radi o sličnom sentimentu, čije je izvorište u bitnoj mjeri moguće pronaći u ranije navedenim općim značajkama društvene atmosfere devetnaestog stoljeća, šarolikost konkretnih interpretacija odražava temeljni razdor unutar sociologije koji je u mnogim aspektima moguće osjetiti i danas. U nastavku će, primjera radi, biti razmotreno jedno od poznatijih, ako već ne najznačajnijih, razdoblja u povijesti rasprava o krizi sociologije, čiji će glavni akteri i reprezentativne teze poslužiti kao ilustracija temeljnih problema bilo koje teorije disciplinarne krize.

¹ Pojam „akademska sociologija“ kod Gouldnera se odnosi na tradiciju zapadne sociologije koja se razvila izdvajanjem jednog dijela europske sociologije i njenim preseljenjem u Sjedinjene Američke Države, nasuprot marksizmu, koji se uputio ka istoku i postao dio službene ideologije i glavna paradigma društvene znanosti u Sovjetskom Savezu (Swanson, 1971). Premda se Gouldnerova koncepcija „binarne fisije“ sociologije ne odnosi samo na devetnaestostoljetnu europsku sociologiju, o čemu je primarno riječ u gornjem odlomku, već obuhvaća i razvoje koje su od nje prostorno i vremenski odmaknute, ovakav pojednostavljeni prikaz i dalje je ilustrativan za način na koji su razni „krizni“ konteksti usmjeravali rani razvoj pojedinih nacionalnih sociologija, odnosno sociologije općenito.

METASOCIOLOŠKE ANALIZE ALVINA WARDA GOULDNERA I RAYMONDA BOUDONA

Knjiga „*The Coming Crisis of Western Sociology*“ Alvina Warda Gouldnera svoje je prvo izdanje doživjela 1970. godine, u jeku političkih i socijalnih previranja koja su obilježila veći dio šezdesetih godina. Gouldnerova knjiga svakako je uzburkala duhove tadašnje američke sociologije, no detaljnijim uvidom u kontekst njenog nastanka teško je izbjeći zaključak kako je točan razmjer njenog utjecaja danas donekle precijenjen. Premda je moguće zamisliti zašto su određene teze autora svojevremeno bile dočekane kao kontroverzne, bitno je istaknuti kako je opća društvena atmosfera tog vremena, posebno na žarištima bunta i konflikta kao što su bili tadašnji američki fakulteti, ionako bila izuzetno prijemčiva za bilo kakav govor o temama kao što su kriza, nepremostivi razdori i sukobi između suprotstavljenih društvenih skupina, pogleda na svijet i ideologija.

Dakako, Gouldnerovo djelo govori upravo o tome, prenoseći pritom nešto što je u svojoj biti refleksija nad američkim društvom šezdesetih godina na disciplinarni kontekst zapadne sociologije. Sentiment koji je oblikovao nastanak „*Nadolezeće krize*“ jasno se iščitava već iz prvih rečenica predgovora originalnog izdanja:

„Rad društvenih teoretičara današnjice odvija se u okvirima propadajuće socijalne matrice paraliziranih urbanih centara i sveučilišnih kampusa pod opsadom. Unatoč tome što neki pokušavaju začepiti uši pred bukom, njihova tijela i dalje osjete udare potresa. Nije pretjerano reći da danas teoritiziramo uz zvukove oružja. U tkivo starog poretka zabijene su oštrice stotinu pobuna.“ (Gouldner, 1970: vii)

Kao savršen odraz duha vremena, navedeni je odlomak gotovo parafraza političkih parola nove ljevice, mirovnog pokreta i politiziranih elemenata kontrakulture – u razdoblju kada je osobno političko i kada ne postoje nezainteresirani promatrači, Gouldnerov je stav kritički usmjeren prema nevoljkosti i nesposobnosti intelektualaca iz akademskih redova da napuste svoje bjelokosne kule te se direktno uhvate u koštac sa problemima socio-političke stvarnosti koja ih okružuje. Paralelizam, ako već ne znak jednakosti, između krize zapadnog društva i krize zapadne sociologije nanovo se probija između redaka Gouldnerovih kritika intelektualno osiromašenog i politički impotentnog parsonsijanskog funkcionalizma, a svoj vrhunac ostvaruje u konceptu refleksivne

sociologije znanja, koju Gouldner nudi kao rješenje spomenutih problema funkcionalističke paradigme ². Na svojevrsan način nagovještajući uspon postmodernističkih teorija, Gouldner ističe važnost nadilaženja primarnosti objektivnog i posvećivanja veće pažnje subjektivnom, refleksivnom i kontekstualnom shvaćanju socijalnih procesa (Gouldner, 1970: 488-512).

Kao što je vidljivo iz ranije vremensko-prostorne kontekstualizacije Gouldnerovog djela, njegove je teze svakako moguće primijeniti na njega samog. Pritom nije na odmet još jednom se prisjetiti mišljenja, koju u određenom obliku zagovara i Gouldner, kako su krize uvijek istovremeno osobne, socijalne i epistemološke. U tom bi smislu bilo poželjno na umu imati i tezu, primjerice, Brune Latoura prema kojem je i samo pitanje postavljanja jasnih granica između „internog“ i „eksternog“ u znanosti, pa i mišljenju uopće, jalov posao (Latour, 1993).

Premda ćemo i socijalne uvjete u kojima nastaje „*Nadolazeća kriza*“ i internu konstelaciju odnosa između različitih aktera, teorijskih škola i tadašnjih centara intelektualne proizvodnje u polju akademske sociologije na prvi mah opisati kao „kriznu“, i dalje ostaje nejasno u kojoj se mjeri, ako uopće, ta situacija po korjenitosti svojih implikacija i posljedica ili zapaženom odstupanju od pretpostavljenog stanja normalnosti razlikuje od drugih „kriza“ s jedne strane te uobičajenih, očekivanih ili poželjnih uvjeta s druge. Ako su krize neodvojivo povezane s nastankom i razvojem sociologije, odnosno ako je epoha modernosti koja je izrodila znanost zvanu sociologija zapravo stanje permanentne krize, po čemu Gouldnerova „*Nadolazeća kriza*“ predstavlja uistinu izvanredno stanje? Radi li se samo o opservaciji koja u datom trenutku u vremenu identificira određene aspekte jednog trajnijeg procesa krizama uvjetovanog razvoja? Dakako, isto bi se moglo reći za gotovo bilo koju sociološku teoriju, no implikacije

² Zanimljivo je kako Gouldner sličan problem sve manje raspoloživosti adekvatnih koncepata, odnosno teoretske okoštalosti, pronalazi i u službenom marksizmu istočnoblokovske društvene znanosti. Novonastali oblici društvene, političke i ekonomske organizacije koji su obilježili razdoblje „države blagostanja“ nakon Drugog svjetskog rata s jedne strane te rasplamsavanje tinjajućih sukoba u naizgled stabilnim društvima pokazali su se kao prevelik zalogaj za čisto marksističku ili čisto funkcionalističku paradigmu (Gouldner, 1970: 157-163). Međusobno posuđivanje koncepata u Gouldnerovim se očima pojavljuje samo kao privremeno i ne posve zadovoljavajuće rješenje. Za ostvarivanje dugoročnog pomaka potreban je značajniji zaokret prema nečem sasvim novom.

nikako ne mogu biti iste ako je već u uvodnoj tezi pretpostavljeno apokaliptično stanje u kojem se u pitanje dovodi opstanak same discipline. Retrospektivna interpretacija Gouldnera omogućava nam da iz privilegirane pozicije budućnosti u kojoj (zapadna) sociologija, uz sve mane i probleme, ipak i dalje postoji u relativno prepoznatljivom obliku postavimo pitanje je li situacija u kojoj se sociologija nalazila u Gouldnerovo vrijeme zaista bila toliko dramatična. Premda se u „*Nadolazećoj krizi*“ na više mjesta razmatraju kontradikcije sociologije integrirane u organizacijske sustave države blagostanja, iz današnje se perspektive, u kojoj je infrastrukturna opstojnost sociologije ipak malo više upitna, ovakvi uvjeti čine i više nego primamljivima. Sažetije rečeno – osim prizvuka ozbiljnosti i težine, pojam krize u ovakvim je raspravama moguće lako i jednostavno dekonstruirati i svesti na, kao što predlaže i sam Gouldner, njegove kontekstualne, subjektivne i refleksivno-perceptivne aspekte. Osim zabrinutosti pred „zvukovima oružja“ i nadolazećom nemani na horizontu, i dalje ostaje nejasno o kakvoj se točno nemani radi, jesmo li ju već dočekali ili ona tek stiže, je li kriza uopće ikada postojala, odnosno je li ikada prestala, itd. Začudo ili ne, sociologija i dalje preživljava, no možda je najznačajnije pitanje koje si u ovom trenutku možemo postaviti upravo pitanje o smislu i korisnosti razmatranja razvoja sociologije u terminima „krize“.

Kao primjer za ilustraciju problematične nedorečenosti i elastičnosti koncepta disciplinarne krize poslužit će usporedba Gouldnera s drugim autorom koji je u gotovo isto vrijeme, no na temelju različite intelektualne tradicije i u kontekstu druge nacionalne sociologije razvijao tezu o krizi sociologije.

Knjiga Raymonda Boudona „*Kriza sociologije: problemi sociološke epistemologije*“ izdana je u Francuskoj ni godinu dana nakon „*Nadolazeće krize zapadne sociologije*“ Alvina Gouldnera. Engleski će prijevod doživjeti tek početkom osamdesetih godina, što je možda i razlog zašto je odjek Boudonovog djela u međunarodnim sociološkim krugovima bio osjetno manji nego što je svojedobno bio onaj Gouldnerovog. Razlika u recepciji ovih dvaju djela u određenoj se mjeri osjeti i danas – „*Nadolazeća kriza*“ možda nije sociološki klasik u punom smislu riječi, no svakako je dovoljno priznata da u najmanju ruku bude prepoznatljiva. Boudonova „*Kriza sociologije*“ donekle je opskurnija, vrlo vjerojatno i zbog toga što nove snage u sociologiji, čiji je uspon nagovijestio Gouldner, nisu bile toliko zainteresirane za vrstu tumačenja aktualnog stanja u društvu i sociologiji koje je ponudio Boudon. Štoviše, ne bi

bilo posve pretjerano reći kako je Boudon u „*Krizi sociologije*“ po svom nastupu, ako već ne i po stajalištima, bliži upravo onom tipu akademskog sociologa kojeg Gouldner kritizira.

Boudon svakako nije teorijski ili politički revolucionar koji bi bio zanimljiv radikaliziranoj publici svog vremena, no ipak mu se mora priznati kako je osjetio bilo *Zeitgeista* te prepoznao isti krizni sentiment koji je oblikovao i Gouldnerove stavove. Ipak, kao što je ranije spomenuto, Gouldner i Boudon nikako nisu pripadnici istog tabora, a međusobne sličnosti ubrzo blijede i već u naslovima djela počinju ustupati mjesta razlikama. Prizvuk „*Nadolezeće krize zapadne sociologije*“ svakako je radikalniji, sugerira potrebu za pripremom neke vrste obrane pred nadolazećom prijetnjom – na prvi je pogled jasno, ili je barem bilo 1970. godine, kako „zapadna sociologija“ u ovom slučaju može lako označavati i „zapadno društvo“ . „*Kriza sociologije: problemi sociološke epistemologije*“ sugerira naglasak na unutarnji, epistemološki plan, na intelektualne, a ne socijalne probleme. No, premda ovakva tvrdnja ne bi bila u potpunosti pogrešna, Boudonov je pristup ipak malo slojevitiji, a nepromišljeno pristajanje uz pretpostavku kako je Boudon isključivo fokusiran na epistemološki aspekt problema uskratilo bi čitatelju „*Krize sociologije*“ relativno razrađen uvid u socijalnu komponentu, odnosno način na koji se odvija međuinterakcija institucionalnog okruženja i sadržaja sociološke teorije.

Gouldner kao prijedlog rješenja krize nudi „refleksivnu sociologiju“, radikalan i antiautoritaran pristup kojeg bi se moglo opisati kao varijaciju kritičke teorije, čiji je cilj demistifikacija „objektivnih“ istina kroz subjektivističku orijentaciju u (meta)sociologiji. Nasuprot tome, Boudon, premda također svjestan potrebe za refleksivnom „epistemološkom samokritikom“, kao pokušaj iznalaženja puta za rješavanje krize ističe potrebu za uočavanjem i isticanjem sličnosti između različitih škola i pristupa (Boudon, 1980: 1). U njegovim je očima ovakav proces najbliži povijesnom razvoju koji je omogućio disciplinarnu integraciju drugih znanosti te je stoga potrebno osmisliti paralelnu shemu integracije za sociologiju. Kriza je u tom smislu shvaćena kao dio prirodnog procesa teorijske i metodološke konsolidacije koji od razbacanog skupa nejasno povezanih koncepata, paradigmi i pristupa s vremenom formira jasno prepoznatljivu znanost. Drugim riječima, dok Gouldner teorijske uzroke krize vidi u nedostacima sistemskog pristupa (prije svega američke) funkcionalističke tradicije,

Boudon upravo iz funkcionalističkog ključa tumači i krizu i pokušaj njenog nadilaženja. Kriza utoliko dobiva vlastitu „funkciju“ unutar razvoja sociologije te iz stanja uzbune postaje normalna i očekivana etapa u razvoju jedne specifične znanosti. Period kaotičnosti, turbulentnih promjena i žustrih rasprava naizgled nepomirljivih strana neminovno prethodi fazi konsolidacije i integracije disparatnih paradigmi i pravaca u relativno konzistentnu disciplinarnu jezgru.

Kao što to obično biva u sličnim slučajevima, gruba klasifikacija koja bi Boudonovu perspektivu označila kao funkcionalističku, a Gouldneru smjestila bliže domeni konfliktne teorije, svakako bi izostavila značajne teorijske nijanse prisutne u radu pojedinog autora. Ipak, u ovom je dijelu važno zaključiti kako nam usporedba Boudona i Gouldnera ukazuje na bitan dio problema inherentno prisutnih u diskursu disciplinarne krize. Iz navedenog je primjera još jednom potvrđena veza između krize društva i krize sociologije, no istovremeno je istaknut problem percepcije i tumačenja konkretnih pojava i epistemoloških nedoumica. Naime, „*Kriza sociologije*“ i „*Nadolazeća kriza*“ pokazuju kako je istom problemu moguće pristupiti iz oprečnih gledišta dvaju različitih tradicija, odnosno paradigmi, što posljedično dovodi do suprotstavljenih zaključaka i interpretacija, a u konačnici i nespojivih prijedloga za njeno rješavanje. Dakako, supostojanje različitih pristupa i gledišta u znanosti kao što je sociologija, no i znanosti općenito, odavno se uzima zdravo za gotovo. Štoviše, multiparadigmatičnost sociologije nerijetko se navodi i kao razlog za slavlje, odnosno stoji kao dokaz intelektualno stimulativne i kreativne atmosfere u kojoj je moguća proliferacija različitih gledišta i eksperimentiranje s novim modelima. Međutim, posljedice multiparadigmatičnosti po samu znanost vrlo vjerojatno nisu iste kada se, primjerice, govori o socijalnoj stratifikaciji ili devijantnosti s jedne i o stanju same znanosti s druge strane, o čemu će više riječi biti kod rasprave o Johnu Holmwoodu i recentnijim analizama (kriznog) stanja u sociologiji. Sagledano čak sa najbanalnije i najbazičnije strane – naime, osobnog interesa sociologa samih – ulozi su u ovoj raspravi poprilično visoki, a u pravilu se tiču opstanka same znanosti pa tako i cijele plejade instituta, organizacija, sveučilišnih tijela, fakultetskih odsjeka i cijele vojske ljudstva koja pogoni mašinu suvremene istraživačke i akademske sociologije³. Ako je oko

³ Primijenjena sociologija namjerno je izostavljena iz ove tvrdnje. Razlozi za to bit će detaljnije objašnjeni u kasnijim dijelovima, no u najkraćim crtama mogu biti sažeti u tvrdnji kako upravo njena primjenjivost ne čini njen opstanak upitnim. Ipak, potpuno bi se opravdano mogli upitati koliko je u danom slučaju uopće

toga ikada i postojala dvojba, pitanje disciplinarne krize sociologije nikako ne pripada isključivoj nadležnosti teoretičara epistemologije društvenih znanosti i domeni teorijskih metarasprava. Kao što je bila u vrijeme Boudona i Gouldnera, ona je i danas strogo vezana uz pitanje institucionalne organizacije i stvarnih istraživačkih praksi pa samim time i uz djelovanje političkih, ideoloških i ekonomskih faktora i interesa.

Konačno, ovime se vraćamo jednom od prvotnih pitanja, a to je upravo pitanje veze između dijagnoze i terapije, odnosno analize problema i prijedloga za njegovo rješavanje. Varijabilnost i međusobna suprotstavljenost pretpostavki različitih teorijskih pristupa omogućuje nam da iz gotovo bilo kojeg kuta govorimo o pitanjima vezanim uz krizu sociologije, a u isto vrijeme o njoj ne kažemo ništa od suštinskog značaja. Kriza zaista može biti izvanredno stanje, kao i normalna etapa u dugoročnom procesu konsolidacije, no stav po tom pitanju može bitno odrediti sudbinu sociološke zajednice, odnosno načine na koje će ona reagirati na izmijenjene vanjske okolnosti. S jedne je strane moguće zamisliti situaciju u kojoj se koncept krize koristi za mobilizaciju ciljane publike, radi obrane partikularnog interesa ili u svrhu promicanja određene škole mišljenja (*„Sociologija je u krizi, a spasiti nas može samo funkcionalizam/marksizam/teorija racionalnog izbora...“*), pri čemu osnovu za mobilizaciju pruža apel na emocije i prizvuk urgentnosti koji sugerira već i sam semantički sadržaj termina „kriza“ (Merton, 1976). Istovremeno je moguće pronaći smisao i u tvrdnjama koja postojanje krize negiraju ili joj pridaju funkcionalni karakter, što također može biti samo retorička figura prilikom diskreditacije suprotstavljene tradicije ili paradigme. Nadalje, to što naš odabrani teorijski stav i diskurs možda umanjuju postojanje krize, ne znači nužno kako se ona zaista i ne odvija. Drugim riječima, radilo bi se o svjesnom ili nesvjesnom negiranju stvarnosti u situaciji kada nije poželjno gubiti vrijeme za reakciju i traženje rješenja. Cinik bi mogao zaključiti kako je jedina funkcija kriznih narativa i diskursa krize u sociologiji isključivo ona retorička i politička, kako se ne radi ni o čemu što ne bi moglo biti objašnjeno vječnim preokretima u odnosima moći između etabliranih i tek rastućih tradicija, odnosno onih čije su ideološke pretpostavke međusobno suprotstavljene. Kao što je vidljivo iz primjera Gouldnera i Boudona, u ovoj tezi svakako postoji dobar dio istine, no preostaje

moguće govoriti o „sociologiji“, a ne jednostavno o skupu metoda i koncepata posuđenih iz sociologije, ali bez nekih konkretnih značajki koje bi, primjerice, određenom istraživanju tržišta ili javnog mnijenja dale specifično sociološki karakter.

nam iznaći odgovor na pitanje stvarnih prijetnji. Naime, ako bi se sociologija zaista i našla u krizi u određenom trenutku, kako bismo takav oblik prijetnje uopće prepoznali, kako bismo sigurno manevrirali kroz jedno takvo razdoblje i kako bismo mogli znati da će nas na kraju krize, uz sve dobre i loše strane, zaista opet čekati znanost koju nazivamo sociologijom? Kako se obraniti ako nitko ne zna od čega se branimo niti koja su nam oružja na raspolaganju, pa čak ni postoji li stvarna potreba za osmišljanjem strategije obrane? Ipak, možda bi se najviše zabrinjavajućim pokazao trenutak kada nanovo osvijestimo da se u toj situaciji ne borimo za istu stvar, odnosno da ne polazimo od istog idealnog modela „sociologije“, neovisno o tome zamišljamo li njegovu realizaciju kao rezultat suočavanja s normalnim razvojnim preprekama ili kao plod svjesnih napora u područjima demistifikacije objektivnih istina i kritičke autorefleksije.

Povijest je pokazala kako su i Boudon i Gouldner u svojim predviđanjima i analizama donekle bili u pravu. Kao što je napomenuto i ranije, Gouldner je više-manje uspješno nagovijestio određene razvoje u zapadnoj sociologiji, ponajprije očitovane u jačanju teorija socijalne konstrukcije, postmoderne dekonstrukcije i epistemološke autorefleksivnosti, kao i mnogih drugih hibridnih pristupa koji su nastojali pružiti odgovor na manjkavosti funkcionalizma u pogledu nedovoljnog istraživanja promjene i sukoba, subjektivnog iskustva te međuinterakcije između psihičke i socijalne dimenzije iskustva. Dakako, u tom dijelu svoje analize Gouldner je teško mogao i pogriješiti, budući da se ovaj epistemološki zaokret u sociologiji počeo nazirati već i nekoliko godina ranije (primjerice, izdavanjem kultnog djela „*Socijalna konstrukcija zbilje*“ Petera Bergera i Thomasa Luckmanna 1966. godine). Nadolazeća kriza, dakle, ipak je izbjegnuta, a sociologija iz cijele situacije izlazi jača i bogatija teorijskim i metodološkim sadržajem. Ovime se Gouldnerova predviđanja donekle približavaju Boudonovoj teoriji te bi se s relativnom lakoćom moglo zamisliti interpretaciju koja fenomene i probleme koje ističe Gouldner objašnjava kao „razvojne boljke“ jedne mlade i dinamične znanosti, čemu svjedoči činjenica kako se sociologija zaista uspjela prilagoditi spomenutim izazovima i preživjeti „nadolazeću krizu“ bez značajnijih posljedica. Štoviše, ukoliko nam aktualno stanje u sociologiji ne predstavlja razlog za brigu, barem na epistemološkom i metodološkom planu, sociologija je na kraju ovog konkretnog razdoblja krize jedna moćnija, pronicljivija i zrelija znanost. S ovakvim se zaključkom, doduše, ne bi složili svi suvremeni teoretičari, posebice oni koji su na trendove u sociologiji u posljednjih tridesetak godina gledali s malo više skepse. Podsjetimo se kako okosnicu Boudonove

analize čini premisa kako etape krize u ukupnoj razvojnoj putanji određene discipline služe njenoj konsolidaciji i integraciji nakon razdoblja proliferacije disparatnih paradigmi i teorija – nedostatke jednog pristupa ispravljaju prednosti drugog, čineći pritom disciplinarnu jezgru čvršćom i jasnije određenom. Situacija u sociologiji, sudeći prema njenoj ukupnoj pa tako i novijoj povijesti, ukazuje na suprotno pa u tom pogledu svjedočimo daljnjem rasipanju, partikularizaciji i odvajanju pojedinih područja unutar sociologije u zasebne discipline. Ovi će se trendovi pojačati i postati vidljiviji uslijed određenih promjena u društvenom kontekstu, potvrđujući još jednom ideju o krizi sociologije kao refleksiji krize društva, ali i navodeći pritom pojedine teoretičare na novo promišljanje problema sociologije u sklopu svojevrsnog „trećeg vala“ kriznih teorija.

SOCIOLOGIJA NA PRAGU INTERDISCIPLINARNE BUDUĆNOSTI I NOVI VAL KRIZNIH TEORIJA

Premda je, imajući u vidu specifičnu povijest koncepta krize i njegove uloge u razvoju sociologije, nezahvalno govoriti o „valovima“ kriznih teorija, u ukupnoj je slici ipak moguće identificirati razdoblja unutar kojih je diskurs krize bio rašireniji, prepoznatljiviji ili u najmanju ruku dramatičniji i percipiran kao važniji u odnosu na ostale teme⁴. Dakako, teza koja povezuje velike krize društva s krizom sociologije upravo u ovome dobrim dijelom pronalazi svoje uporište. Polazeći od ove premise, moguće je u određenim razvojem i eksponiranim teorijskim raspravama tijekom 1990-ih prepoznati izvorište novog vala kriznih teorija.

Ponovni procvat kriznog diskursa u 1990-ima blisko je vezan uz rad Gulbenkijanove komisije za društvene znanosti, na čijem je čelu bio Immanuel Wallerstein i čija je svrha bila ponovno promišljanje uloge i organizacijske strukture društvenih znanosti, s posebnim naglaskom na uvjete njihovog nastanka i ranog razvoja u periodu od kasnog osamnaestog stoljeća do sredine dvadesetog, odnosno prijedlozima za reformu pred izazovima budućnosti. Naime, glavni problem i otegotnu okolnost u razvoju društvenih znanosti u očima Komisije predstavljala je segmentacija u standardizirane discipline, „*zaostala privrženost idejama, metodologijama i podjelama iz vremena njihovog nastanka u devetnaestom stoljeću*“, kako je u svojoj kritici Gulbenkijanove komisije napisao Michael Burawoy (2007: 137). Od 1945. godine svjedočimo nestajanju i urušavanju ovakvog sustava organizacije znanstvenih polja interesa, što je stručnjake okupljene oko Komisije navelo na osmišljanje vlastitog prijedloga „epistemološkog reza“ s prošlošću, prije svega artikuliranog u obliku ideje

⁴ Na ovom je mjestu potrebno naglasiti kako bilo kakav govor o „valovima“ kriznih teorija ne poriče niti dovodi u pitanje shvaćanje prema kojem kriza u kontekstu razvoja sociologije posjeduje značajke svepristunosti i centralnosti. Kriza u razdobljima između pojedinih valova (koji predstavljaju samo arbitrarne kategorije u sklopu šireg povijesnog pregleda) niti nestaje niti prestaje, već je, uslijed cijelog niza razloga, samo manje zanimljiva konkretnim akterima – sociolozima. Drugim riječima, unatoč tome što je koncept krize latentno prisutan tijekom cjelokupne povijesti sociologije (Merton, 1976), u nekim je periodima njegova uloga naglašenija, a njegovo je isplivljavanje na površinu u takvim razdobljima moguće uočiti, primjerice, već i po značajnijem broju metateorijskih radova koji nerijetko i eksplicitno koriste pojam krize.

interdisciplinarnosti.

Gulbenkianova komisija, koju je činilo šest znanstvenika iz područja društvenih znanosti, dva iz područja prirodnih te dva iz humanističkih znanosti, sastala se tri puta u periodu od 1994. do. 1996. godine, a krunu njenog rada predstavljao je izvještaj Komisije objavljen nakon njenog posljednjeg sastanka 1996. godine pod naslovom „*Open the Social Sciences*“.

Kao što je napomenuto ranije, dobar dio izvještaja Komisije posvećen je povijesnom pregledu razvoja znanosti. U takvom je pregledu svoje mjesto našla i rasprava o univerzalnom naspram partikularnog, čiji je zaključak kritika „lažnog“ univerzalizma koji zapravo prikriva dominaciju zapadnog mišljenja, ali i oprezan poziv na razvijanje „pluralističkog univerzalizma“ koji bi, naspram pukog umnožavanja raznih partikularizama, težio ka uključivanju različitih perspektiva i iskustava u ukupni fond znanja o socijalnim procesima. Nadalje, tu je i kritika nomotetičkog pozitivizma koji, zajedno s kvazi-univerzalizmom, ne omogućava potpuno razumijevanje društva koje iz dana u dan sve postaje kompleksnije te samim time ne podliježe jedinstvenim zakonitostima. Konačno, najznačajniju osnovu kritike predstavlja sklonost rigidnoj disciplinarnosti. Ona je dijelom naslijeđena iz osamnaestog i devetnaestog stoljeća, kada je disciplinarnost bila neizostavan dio borbe za autonomiju u vrijeme restrukturiranja znanosti i akademije, a dijelom je uvjetovana posljedicama razvoja nakon 1945., kada je jedan drugačiji proces restrukturiranja – uspostava masovnog obrazovanja i institucionalizacija znanosti pod pokroviteljstvom socijalne države – kao svoju latentnu posljedicu imao jačanje procesa specijalizacije u pokušaju isticanja vlastite originalnosti i prepoznatljivosti, odnosno iznalaženja vlastite znanstvene niše, čemu je svakako pogodovala dostupnost resursa i izdašno financiranje.

Očito je kako su se članovi Komisije u svojoj analizi nastojali nadovezati na postojeće rasprave unutar društvenih znanosti te u svoj program svjesno uključiti, primjerice, problematiku koju su otvorila feministička i postkolonijalna kritika, odnosno postmodernistička teorija, a u određenim dijelovima moguće je uočiti i utjecaj autora koje se, više ili manje opravdano, veže uz etiketu tzv. „science studies“. Ipak, ono što je najznačajnije u Izvještaju Komisije upravo je pitanje (inter)disciplinarnosti. Od nasilnog razdvajanja preko pojave tzv. „area studies“ do rastućeg broja jasno interdisciplinarnih

istraživačkih projekata, pitanje interdisciplinarnosti provlači se kroz cijeli tekst Izvještaja kao neizostavni dio historijske analize, no u zaključnom poglavlju dobiva i praktičan karakter kroz cijeli niz preporuka za autore znanstveno-obrazovnih politika, znanstvenike, profesore i studente.

U kontekstu rasprava o organizacijskim i epistemološkim problemima znanosti, ova problematika svakako nije nova, a čak se i autori Izvještaja otvoreno referiraju na, primjerice, poznato izlaganje britanskog književnika, fizičara i kemičara C.P. Snowa. Izlaganje pod naslovom „*Dvije kulture*“ („*The Two Cultures*“) održano je 1959. u Cambridgeu, a nedugo nakon toga i objavljeno u obliku knjige. C.P. Snow već je tada govorio o poteškoćama izazvanim strogim podjelama u znanosti, o problemu tzv. „dvaju kultura“ na koje je „*podijeljen sav intelektualni život zapadnih društava*“ (Snow, 1961: 3), a između kojih postoji sve manje dijaloga i sve više zidova. S jedne se strane nalazi znanost (misleći pritom primarno na prirodne znanosti), a s druge strane humanističke discipline i „*intelektualci-književnici*“ („*literary intellectuals*“). Podjela, objašnjava Snow, u ovom slučaju nije samo u intelektualnoj domeni, već se zaista radi o dvije odvojene kulture u antropološkom smislu, o sustavu dijeljenih stavova, vjerovanja, perspektiva i obrazaca ponašanja. Štetu koju stvara umjetno održavani jaz ne osjećaju samo pripadnici pojedine kulture, već i društvo u cjelini, što navodi na zaključak kako su ovaj problem i njegove dugoročne posljedice po svojoj značajnosti nadišli okvire, primjerice, akademije i intelektualnih krugova.

Ako je povijest mišljenja ili povijest znanosti u suštini priča o jednom vječnom *Methodenstreitu*, logično je kako će se pojaviti i glasovi miritelja koji žele raditi na integraciji pristupa, područja i disciplina, namjesto na njihovoj daljnoj specijalizaciji i partikularizaciji. Imajući u vidu historijski trenutak u kojem su na svom izvještaju radili članovi Gulbenkianove komisije, moguće je zaključiti kako je u pozivu ka većoj integraciji i suradnji prisutno i nešto *Zeitgeista* post-hladnoratovske epohe rušenja zidova i brisanja granica. Drugim riječima, oduševljenje s kojim su prijedloge Gulbenkianove komisije prihvatili znanstvenici i istraživači, a napose *policy makeri*, nimalo ne začuđava. Dakako, nisu izostale ni kritike, no tek će s vremenom pokazati koliko vlastitih problema može izazvati naizgled primamljiv koncept interdisciplinarnosti.

KRIZA SOCIOLOGIJE KAO KRIZA IDENTITETA – DOPRINOSI JOHNA HOLMWOODA

John Holmwood jedan je od suvremenih kritičara koncepta interdisciplinarnosti, a ujedno i teoretičar u čijim se radovima nerijetko spominje i kriza sociologije. Kao i kod ranije navedenih teoretičara disciplinarne krize, Holmwoodov je pristup obilježen smještanjem aktualnih problema sociologije na granicu između unutarnjih karakteristika i vanjskih faktora, na područje gdje se isprepleću posljedice epistemoloških napetosti i pritisak znanstvene i ekonomske infrastrukture.

U Holmwoodovoj analizi posebna je pažnja posvećena tzv. „ekonomiji znanja“. Prijelaz iz industrijske ekonomije i fordističkog sustava organizacije u informacijsku ekonomiju i post-fordistički sustav pratila je slična transformacija u sferi znanosti i obrazovanja (Holmwood, 2011). Institucije masovnog javnog obrazovanja činile su bitan dio ekstenzivnih sustava socijalne skrbi u poslijeratnim državama blagostanja, a njihov je neposredni rezultat bio do tada neviđen rast studentskog tijela. Elitni sustav zamijenjen je masovnim kako bi se, među ostalim, zadovoljile potrebe tržišta rada za obrazovanim kadrom. Ekonomija znanja oslanja se na nasljeđe masovnog obrazovanja, no paralelno uvodi imperativ isplativosti i konkurentnosti. Pod etiketom „diverzifikacije“ odvija se transformacija financijske strukture čiji je cilj s jedne strane usklađivanje sustava znanosti i visokog obrazovanja s potrebama nacionalnog gospodarstva, a s druge prenošenje tereta održavanja sustava na same institucije (Maskovsky, 2012). Znanstvene i akademske institucije potiču se na traženje alternativnih izvora financiranja te suradnju s privatnim sektorom i ostalim potencijalnim „mušterijama“ za svoje „znanstvene proizvode“, pritom stavljajući po strani neusporedive razlike između različitih znanstvenih disciplina i njihovih mogućnosti za stvaranje neposredno tržišno isplativih „proizvoda“, kao i svih potencijalnih posljedica koje uvođenje takvih mehanizama može imati na principe i načine proizvodnje znanja (Holmwood, 2010). Tržište je u ovom slučaju shvaćeno kao jamac učinkovitosti, a isti se princip nastoji preslikati na regulacijske mehanizme za upravljanje javnim sredstvima.

Institucije znanosti i visokog obrazovanja prisiljene su, dakle, u sve većoj mjeri privređivati na tržištu kako bi osigurale vlastitu reprodukciju, ali su i prilikom korištenja sredstava iz javnih izvora u ime transparentnosti i učinkovitosti podvrgnute mjerilima

koja su u suštini samo prilagođena verzija tržišnih mehanizama. Holmwood navedene promjene smješta u kontekst konsolidacije neoliberalnog režima proizvodnje znanja te koristi pojam „*audit culture*“ kako bi opisao sustav upravljanja javnim znanstvenim i akademskim institucijama tipičan za anglo-američke zemlje, primarno zasnovan na korištenju različitih mehanizama procjenjivanja, menadžerskog upravljanja i unutarnje revizije kako bi se replicirala učinkovitost idealiziranog tržišta (Holmwood, 2010).

Gibbons i suradnici napominju kako u ovakvoj situaciji sveučilište gubi svoj status privilegiranog prostora proizvodnje znanja te znanje sve više postaje proizvod na tržištu (Gibbons et al., 1994). Konvencionalni model istraživačkog i znanstvenog rada u okviru sveučilišta i pojedinačnih disciplina nadomješten je modelom u kojem caruje transdisciplinarnost, a znanstvena aktivnost postaje dio šireg procesa unutar kojeg su integrirani istraživanje, predviđena primjena i neposredno korištenje znanja. Gibbons i suradnici govore o prijelazu s „moda 1“ na „mod 2“ proizvodnje znanja te ističu kako se radi o koegzistenciji dvaju načela, a ne potpunom izmještanju jednog u korist drugog.

Holmwood pojavu koju su uočili Gibbons i suradnici direktno prepoznaje u određenim raspravama oko politika financiranja društvenih znanosti u Ujedinjenom Kraljevstvu (Holmwood, 2010). U takvim su raspravama neke discipline označene kao „uvoznice“, a neke „izvoznice“, polazeći od pretpostavke kako neke znanstvene discipline nemaju razvijenu vlastitu teorijsku i metodološku jezgru te su prisiljene posuđivati koncepte, pojmove, metode, paradigme, itd. od drugih, razvijenijih i stabilnijih disciplina. Nadalje, discipline „uvoznice“ u pravilu su neposredne i praktične prirode, odnosno primarno orijentirane na primjenu u konkretnom području. Osim što se radi o očitom banaliziranju i pojednostavljivanju načina na koji znanost funkcionira, problemi s ovakvom podjelom disciplinarnih „interesnih sfera“ bolno su vidljivi kod raspodjele financijskih sredstava, a u slučaju sociologije mogu dodatno destabilizirati ionako problematičan status identiteta discipline⁵.

⁵ Kao primjer navodim statistički izvještaj koji su u kolovozu 2009. pripremili British Sociological Association i Economic & Social Research Council, iz kojeg je već tada bilo vidljivo kako su pitanje disciplinarnog identiteta i problematika financiranja usko povezani, što se posebno potvrđuje u momentima u kojima autori izvještaja priznaju kako je teško „*dati konačan statistički izvještaj o stanju u sociologiji jer ne postoji općepriznata definicija kojom se utvrđuju gdje područje sociologije počinje, odnosno završava, a samim time i što uključiti, odnosno isključiti [u izvještaj]*“ (BSA, ESRC, 2009: 3).

Sociologija prema opisanom shvaćanju pripada u kategoriju disciplina „izvoznica“, no u takvoj se ulozi zbog određenih unutarnjih nedostataka i slabosti očito ne snalazi. Naime, problem partikularizacije sociologije – njenog osipanja na sve veći broj specifičnih pod-disciplina i odvojenih, specijaliziranih sociologija – u isto je vrijeme uzrok i posljedica krize sociologije u okviru neoliberalnog sveučilišta (Holmwood, 2010). Odvajanju partikularnih sociologija u vlastite, zasebne uvozne discipline (npr. sociologija kriminala postaje kriminologija, medicinska sociologija postaje zdravstveni studiji, itd.) u bitnoj mjeri doprinose institucionalni okvir i struktura financiranja koji sredstva raspodjeljuju na osnovu rezultata birokratiziranih provjera, revizija, akreditacija i procjena „izvrnosti“ – svega onoga što čini ranije spomenuti koncept „*audit culture*“. Na primjeru britanske sociologije Holmwood pokazuje kako periodične provjere „izvrnosti“ prema kriterijima transdisciplinarnosti i interdisciplinarnosti odražavaju sliku zdrave discipline (sociologija se ukazuje kao bogata izvozna znanost), dok u stvarnosti dolazi do brisanja njenog specifičnog disciplinarnog identiteta (Holmwood, 2010). Specijalizirana područja sociologije s neposredno primjenjivim znanstvenim proizvodima odvajaju se u vlastite discipline kako bi lakše zadovoljili kriterije izvrnosti, a samim time osigurali i financijsku podršku za održavanje znanstvene infrastrukture i realizaciju vlastitih istraživačkih projekata. „Čista“ sociologija, uključujući i one grane koje se ne mogu trenutno unovčiti, paralelno gubi na važnosti pa onda, dakako, i na sredstvima – što je evidentno iz sve manjeg broja prijavljenih „jedinica procjene“ (UAE – Units of Assessment) iz područja jednostavno označenih kao „sociologija“. Važnost jedne, općenite sociologije naspram cijelog niza partikularnih područja obično se opravdava pretpostavkom kako postoji određeno znanje o društvu koje je van domene objašnjenja koja mogu ponuditi ekonomija, povijest, antropologija ili neka druga društvena znanost. Ovakvo pozivanje na „općenitost“ sociologije bitan je dio njene obrambene strategije pred nasrtajima menadžerskog upravljanja i rezova u javnim sredstvima namijenjenima za znanost, no ujedno je i postavilo cijeli niz novih problema. Kao što Holmwood ispravno uočava, sociologija pretendira na vlastito područje interesa i jedinstveni fond tema, no ostaje nejasno što bi ih učinilo specifično sociološkima (Holmwood, 2010; Boudon, 1980). Dakako, bitno je uočiti kako je dinamika disciplina uvoznica i disciplina izvoznica donekle replicirana unutar same sociologije, odnosno da važnost jedne „opće“ sociologije leži i u njenom odnosu spram raznih partikularnih područja sociološkog istraživanja, čija je „konkretnost“ i primjenjivost omogućena

upravo posuđivanjem iz fonda opće sociološke teorije.

Postavljanje ovakvih pitanja u trenutku kada je sociologija prisiljena opravdavati vlastito postojanje pred naletom financijskih i infrastrukturnih rezova samo je učinilo postojeće napetosti vidljivijima i akutnijima. Uspoređujući sociologiju i ekonomiju, određeni teoretičari uočavaju značajnu razliku u stupnju unutarnje integracije i istraživačke koordinacije, što sociologiju čini podložnijom varijacijama u različitim nacionalnim kontekstima, odnosno razdvajanju na nove, uvozne discipline (Abbott, 2001; Collins, 1994; Crane, Small, 1996; Whitley, 2007). Za razliku od ekonomije, ali i drugih društvenih znanosti, sociologija u puno manjoj mjeri polaže pravo na jedinstvenu metodologiju, a bilježi i manju razinu konsenzusa oko tradicije zasnovane na povijesnom kontinuitetu razvoja discipline. Ako je ikada i bilo moguće, jasno odrediti granice onoga što čini jezgru sociologije kao discipline danas je postalo sve teže.

Premda se projekcije mogu činiti apokaliptičnima, Holmwood kao rješenje nudi prijedlog redefiniranja sociologije u okviru njenog „senzibiliteta“. Takva koncepcija sociologije ističe kako ono što sociologiju čini jedinstvenom nije specifična metodologija, teme ili konzistentna tradicija, već jedinstveni senzibilitet koji leži u osnovi svih njenih povijesnih transformacija i varijacija, a koji joj omogućava da društvene fenomene objasni na način koji se ne može u istovjetnom obliku replicirati u drugim društvenim znanostima (Holmwood, 2010). Premda ne istovjetan, sociološki senzibilitet blizak je konceptu sociološke imaginacije kako ga je definirao Mills, a u svojoj srži sadrži kritički naboj koji je u isto vrijeme usmjeren prema van, ali i refleksivan. Kritička priroda sociološkog senzibiliteta ne dozvoljava formiranje konačnog konsenzusa o tome što bi činilo teorijsko-metodološku disciplinarnu jezgru sociologije, što prema Holmwoodu ne mora značiti ništa loše, ali mora biti priznato (Holmwood, 2010; Holmwood, Stewart, 1994). Umjesto još jednog pokušaja velike sinteze, Holmwood predlaže promjenu u našem shvaćanju sociologije – radi se, naime, o historijski uvjetovanoj znanosti koja sama sebe uvijek nanovo ostvaruje u stanju „unutarnje interdisciplinarnosti“.

Holmwoodova analiza suvremene sociologije prije svega je deskriptivnog, a tek u manjoj mjeri normativnog karaktera. Njegova definicija sociološkog senzibiliteta – kritičkog i projektno orijentiranog – najslabija je točka cijele analize. Kategorija „senzibiliteta“ polazi od shvaćanja sociologije gotovo kao nekog oblika determinističkog

kaosa i u tom je smislu njena neodređenost dosljedna, no s druge strane nimalo ne doprinosi jasnom određivanju teorijsko-metodoloških granica sociologije, cilju koji Holmwood artikulira nemali broj puta (Holmwood, 2010; 2007). Autoru se ipak mora priznati osvježavajuća realističnost – Holmwood kao da ne želi ulaziti u aktualne rasprave iz područje sociološke epistemologije, već u prvi plan postavlja stvarni kontekst neoliberalnog sveučilišta i opipljive prijetnje usmjerene prema sociologiji kao sustavu stvarnih aktera i praksi, a ne samo ideja, paradigmi i epistemoloških kategorija (Holmwood, 2010; 2011). Pitanja epistemologije, dakako, nisu nevažna, no Holmwood oprezno podsjeća kako institucionalni kontekst unutar kojeg se prakticira suvremena sociologija dovodi do njenog izraženog slabljenja i sve veće fragmentacije, što u konačnici može učiniti sva ostala pitanja irelevantnima. Procvat sociologije, uz sve njene specifičnosti, u takvim okvirima jednostavno nije moguć. Štoviše, sociologija „*postoji tek kao obećanje s onu stranu sveučilišta izvrsnosti*“ (Holmwood, 2010: 652).

KRIZA SOCIOLOGIJE KAO KRIZA VIDLJIVOSTI – JAVNA SOCIOLOGIJA MICHAELA BURAWOYA

U radu Johna Holmwooda kriza sociologije u velikom je dijelu shvaćena kao kriza identiteta, čemu doprinose okruženje „audit“ kulture i neoliberalnog sveučilišta. Disciplinarna kriza očituje se u nemogućnosti sociologije da prepozna i obrani vlastiti specifikum kojim bi bila jasno pozicionirana i definirana spram ostalih društvenih znanosti. Sociološki specifikum ovakvog tipa bio bi, dakle, jamac prepoznatljivosti, čime se zaključuje logički krug između problema identiteta i problema vidljivosti. Sociologija bez disciplinarnog identiteta teško će pronaći osnovu za razvijanje javne vidljivosti, odnosno jačanje prisutnosti sociologa i njihove sposobnosti za primjenu stvarne moći ili utjecanje na ključne aktere u trenutcima odluke. Paralelno s time, nedostatak vidljivosti također vrši povratni utjecaj na sociologiju te postaje sve teže zamisliti u kojim bi sferama sociologija mogla pronaći svoju jedinstvenu nišu, a koje već nisu preuzeli, primjerice, ekonomisti, psiholozi ili predstavnici neke od partikularnih, „utrživih“ post-socioloških disciplina.

Ovaj aspekt disciplinarne krize sociologije najbolje je uočio Michael Burawoy, u čijem je radu javna vidljivost bez dvojbe središnji pojam. Odjeci Gouldnera i drugih glasova revolucionarnih šezdesetih i sedamdesetih prožimaju Burawoyeve pozive na napuštanje sveučilišnih bjelokosnih kula i veći angažman akademije sa raznolikim javnostima i njihovim stvarnim borbama, u kojima bi kao oružje kontra-moći poslužilo upravo znanje koje proizvode društvene znanosti (Burawoy, 2005). Ključ obrane disciplinarnog identiteta sociologije leži u njenoj većoj vidljivosti, ostvarenoj kroz „rad na terenu“, osvajanje područja javne sfere u kojima još nije uspostavljena dominacija ekonomskog mišljenja tržišta ili političke moći države. Slično kao kod Holmwooda, koncepti poput krize, identiteta, vidljivosti, komodifikacije znanja, neoliberalnog sveučilišta i (inter)disciplinarnosti u Burawoyevom se radu isprepleću i međusobno utječu.

Štoviše, Holmwoodova i Burawoyeva kritika interdisciplinarnosti kao bitnog faktora u suvremenoj krizi sociologije u inicijalnim su postavkama gotovo preslike jedna druge:

„Samorazumljiva primamljivost interdisciplinarnosti ono je što ju čini opasnom za slabije, kritičke discipline – poput trojanskog konja, interdisciplinarnost doprinosi njihovoj razgradnji tako što ih dovodi u hijerarhijski odnos spram jačih disciplina. Ona utoliko postaje osnova za sužavanje, a ne širenje perspektiva, posebno u situaciji kada je sveučilište u krizi, a planovi nagovještaju njegovo restrukturiranje. Učinak interdisciplinarnosti u konačnici može biti uništenje same 'discipline', neophodne za bilo kakav ozbiljni akademski ili znanstveni rad.“ (Burawoy, 2013: 7).

Burawoyeva kritika interdisciplinarnosti također je usmjerena protiv nekih od zaključaka Gulbenkianove komisije. Jedinствена društvena znanost koja bi trebala biti rezultat interdisciplinarnih napora u Burawoyevim očima predstavlja opasnost, a ne poželjni cilj, posebno ako se uzme u obzir činjenica kako ova znanstvena integracija nije odvojena od pitanja interesa. *„Krećemo se u smjeru jedne društvene znanosti, a ta je znanost ekonomija,“* upozorava Burawoy (2013: 12). Uz ranije otvoreno pitanje hijerarhije između disciplina, Burawoy podsjeća i na dodatni aspekt raširenog ekonomizma, „prljavih ruku i čistih modela“, odnosno utjecaja neoliberalne ideologije i političke ekonomije post-hladnoratovskog kapitalizma na društvenu znanost u krizi.

U pokušaju kontekstualizacije navedenih problema Burawoy govori o četiri krize suvremenog sveučilišta – krizi financiranja, krizi legitimacije, krizi regulacije i krizi identiteta (Burawoy, 2013). Aktualno stanje u sociologiji nastaje kao posljedica sva četiri aspekta krize sveučilišta, no nije u jednakom odnosu spram svakog pojedinog aspekta. Primjerice, kriza legitimacije uzrokovana je nedostatkom očitog „proizvoda“ kojeg bi plasirala akademska sociologija, što dovodi do sve težeg zapošljavanja profesionalnih sociologa. Međutim, ona istovremeno potiče sociološku zajednicu na traženje izvora legitimacije na drugim mjestima, odnosno da usmjeri svoje djelovanje prema drugim javnostima. U okruženjima gdje zakoni tržišta nisu legitimacijski imperativ, kritička orijentacija sociologije postaje poželjna.

Upravo je u ovom dijelu moguće uočiti i jedan od pozitivnih efekata interdisciplinarnosti. Naime, već je istaknuto kako kompetitivna atmosfera koju potiču neoliberalne ekonomske politike i komodifikacija znanosti i obrazovanja, odnosno razni oblici „audit“ kulture, interdisciplinarnost pretvaraju u nadmetanje između jakih i slabih disciplina, a posljedično dovode do propadanja pojedinih disciplina ili izmišljanja novih,

tržišno isplativijih. Dakako, jedna je od posljedica i redefinicija postojećih područja, što samo po sebi ne bi predstavljalo problem, ali može biti prijetnja ukoliko takve izmjene predstavljaju nasilne prilagodbe konkurenciji na (akademskom) tržištu. Burawoy uvodi pojam „sistemske krize“, koja se prije svega odnosi na utjecaj koje na instrumentalno znanje s jedne strane vrši tržište, a s druge racionalizacija u okviru „audit“ kulture i njenih hijerarhija izvrsnosti. Interdisciplinarnost u ovom smislu postaje jamac propasti onih disciplina čije specifičnosti ne omogućavaju laku prilagodbu ovakvom sustavu vrednovanja. Međutim, ukoliko se radi o reflektivnom, kritički orijentiranom znanju, interdisciplinarnost postaje strategija obrane – brisanje strogih disciplinarnih granica omogućava okupljanje snaga za rješavanje konkretnih problema neposredne zajednice, a samim time ugroženim disciplinama poput sociologije vraća vidljivost i povezanost sa javnostima od kojih je komodifikacijom i pretjeranom regulacijom bila odvojena (Burawoy, 2013).

Dakako, u ovom slučaju ostaju otvorena pitanja poput definiranja onog što bi uopće predstavljalo javnost, odnosno ciljanu publiku prema kojoj bi bili usmjereni ovakvi napori, te da li bi otvaranje takvim javnostima doprinijelo jačanju identiteta sociologije, tj. povratku izgubljenoj disciplinarnosti. Cinik iz Holmwoodovog tabora vjerojatno bi ukazao na to da zasigurno već postoji partikularna disciplina pod čijom je ingerencijom određeni problem, ali i nedostatak kapaciteta profesionalne sociologije da se uhvati u koštac sa moćnijim, organiziranijim, prepoznatljivijim te politički i ekonomski privlačnijim konkurentima. Ipak, postmodernoj fluidnosti i fleksibilnosti unatoč, bitno je uočiti kako pitanje (inter)disciplinarnosti i dalje zauzima središnje mjesto u suvremenim raspravama o krizi sociologije, odnosno društvenih i humanističkih znanosti općenito, te neće biti moguće osmisliti adekvatnu strategiju nošenja s aktualnim izazovima bez osvrtnja na problem identiteta i granica između područja znanstvenog interesa. Riječima samog Burawoya: „*Interdisciplinarnost, poput Janusa, posjeduje dva lica – ona potiče racionalizaciju i komodifikaciju, ali istovremeno brani od takvih rušiteljskih sila. Ona je, u punom smislu riječi, bojno polje na kojem se odvijaju velike bitke sveučilišta, ukazujući pritom na sukobe kojima je zahvaćeno šire društvo.*“ (Burawoy, 2013: 19)

ZAKLJUČAK

Neovisno o tome promatramo li krizu sociologije kao epistemološku ili organizacijsku krizu, kao trajni problem ili samo privremenu prepreku na putu prema dugoročnoj konsolidaciji, kao niz stvarnih prijetnji ili diskurzivni alat u borbi za prevlast određene paradigme, preostaje činjenica kako zaista svjedočimo restrukturiranju sveučilišta i znanosti prema obrascu koji prema sociologiji, ili barem onome što smo navikli podrazumijevati pod tim nazivom, nije prijateljski nastrojen. Društvene i humanističke znanosti diljem svijeta suočene su s valovima financijskih rezova, pa čak i ukidanja cijelih odsjeka ili fakulteta, među kojima je najradikalniji primjer zasigurno Japan, gdje je napatuk Ministarstva obrazovanja pozvao na *de facto* odustajanje od društvenih i humanističkih znanosti u ime „praktičnijih“ obrazovanih programa.

Analiza radova Gouldnera i Boudona pokazala je kako u raspravama o aktualnom stanju i budućnosti sociologije apokaliptični tonovi i zazivanje krize nisu uvijek u potpunosti opravdani. Krizni narativi izrastaju iz kombinacije stvarnih trendova i autorskih pretkoncepcija, a u njima se istovremeno odražavaju socijalne transformacije (kako u širem društvu, tako i u sociologiji kao organizacijskom polju), borbe za prevlast različitih paradigmi i istraživačkih programa te, konačno, odjeci „krizne tradicije“ i privrženosti pojmu krize koja je u sociologiji prisutna od njenog nastanka.

Holmwood i Burawoy ni u kojem slučaju nisu imuni od gore navedenih problema. Štoviše, očito je kako je dobar dio spomenutih poteškoća jednostavno inherentna značajka bilo koje rasprave o krizi u sociologiji. Međutim, ono što ih razlikuje od, primjerice, Mouzelisa ili Lopreato i Crippena jest naglasak na stvarnim okolnostima u kojima se sociologija razvija i prakticira, nasuprot čistoj epistemološkoj analizi općih problema sociološke teorije. Dok će, primjerice, Mouzelis pozvati na povratak totalitetu i parsonsijanskoj perspektivi (Mouzelis, 2000), a Lopreato i Crippen na revalorizaciju uloge evolucijske biologije u razvoju sociološke teorije (Lopreato, Crippen, 2001), Holmwood i Burawoy barem dijelom nastoje zauzeti gledište koje bi nadišlo puku smjenu paradigmi te iscrtalo sliku sociologije kao niza organizacijskih praksi i ponašanja konkretnih aktera uključenih u rad njezine znanstvene mašinerije.

Dakako, mogli bismo reći kako je Burawoyeva javna sociologija samo još jedna

paradigma u nizu, što je dobrim dijelom točno, no gore navedena distinkcija ipak ukazuje na neke bitne razlike. Burawoy u središnji plan stavlja pitanje ciljane publike, odnosno javnosti kojoj se sociologija obraća, dok je kod, primjerice, Mouzelisa takva javnost prešutno pretpostavljena.

Štoviše, povezivanje pitanja identiteta (epistemologije) i pitanja vidljivosti (organizacije) može ukazati na neke od najvažnijih aktualnih problema suvremene sociologije. Imajući u vidu neprijateljski nastrojeno okruženje neoliberalnog sveučilišta, komodifikacije i „audit“ kulture, možda su ciljana javnost kojoj se sociolozi obraćaju i čijoj borbi doprinose svojim znanjem – sociolozi sami? Koncept javne sociologije primijenjen na sociologiju samu predstavljao bi neku vrstu sociološkog sindikalizma pa samim time i pokušaj osmišljanja adekvatne strategije obrane. Holmwood opravdano podsjeća kako prijetnje iz neposrednog vanjskog okruženja u konačnici mogu uništiti svu sociologiju, bila ona kritička ili primijenjena, funkcionalistička, evolucionistička ili marksistička, kvalitativna ili kvantitvna. Doduše, upravo ova raznolikost pristupa, polazišta, koncepata, metoda i ciljeva, koji mogu biti dijametralno suprotni, pa čak i suprotstavljeni, stvara nezgodan teren za neki oblik kvazi-sindikalnog ujedinjenja. Nakon svega, začarani krug između pitanja epistemologije i pitanja organizacije opet se zatvara. Ako sociologija nije u stanju pomoći sama sebi, kako opravdati njenu ulogu u velikom emancipacijskom projektu modernosti, koji je oduvijek bio važan dio njene povijesti?

Na kraju preostaje samo zaključiti kako je pitanje disciplinarne krize, postojala ona u stvarnosti ili ne, jedno od najvažnijih pitanja suvremene sociologije. Detaljnija genealoška analiza pojma krize u sociologiji vjerojatno bi nas vratila problemu modernosti kao stanju permanentne krize u kojem istovremeno postoje koncepti krize kao izvanrednog stanja i krize kao normalizirane svakodnevnice. Premda u tvrdnjama kako je kriza društva ujedno reflektirana u krizi sociologije, odnosno kako je moderno društvo u stvarnosti društvo normalizirane krize, postoji dobar dio istine, bilo bi suviše opasno na osnovu toga jednostavno odbaciti bilo kakvo spominjanje disciplinarne krize u sociologiji. „Audit“ kultura, neoliberalno sveučilište, komodifikacija znanja i zatvaranje društveno-humanističkih odsjeka i fakulteta naša su stvarnost, neovisno o tome kako konceptualiziramo pojam krize. Neslaganje oko definicije problema u konačnici je manji problem od nepostojanja osobe koja bi na njega uopće ukazala.

LITERATURA

- Abbott, Andrew** (2001) *Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press
- Berger, Peter L.** (1993) „Sociology: A disinvitation?“. *Society*, 30(1): 12-18.
- Boudon, Raymond** (1980) *The Crisis in Sociology: Problems of Sociological Epistemology*. London: Macmillan Press
- Bottomore, Tom** (1975) *Sociology as Social Criticism*. New York: Routledge.
- BSA i ESRC** (2009) *International Benchmarking Review of Sociology: Briefing Document: Statistical Overview and Commentary*. URL: <http://www.esrc.ac.uk/files/research/evaluation-and-impact/international-benchmarking-review-of-uk-sociology/> (4.9.2016.)
- Burawoy, Michael** (2008) „Open the Social Sciences: To Whom and for What?“. *Portuguese Journal of Social Science*, 6(3): 137-146.
- Burawoy, Michael** (2005) „For Public Sociology“. *American Sociological Review*, 70, 2-28.
- Burawoy, Michael** (2013) „Sociology and Interdisciplinarity: The Promise and the Perils“. *Philippine Sociological Review*, 61(1): 7-19.
- Cole, Stephen** (2001) *What's Wrong with Sociology?*. Somerset: Transaction Publishers.
- Collins, Randall** (1994) „Why the Social Sciences Won't Become High-Consensus, Rapid Discovery Science“. *Sociological Forum*, 9: 155–77.
- Crane, Diane i Small, Henry** (1992) „American Sociology Since the Seventies: The Emerging Identity Crisis in the Discipline“ u Halliday, Terence i Janowitz, Morrice (ur.) *Sociology and its Publics: The Forms and Fates of Disciplinary Organization*, Chicago: University of Chicago Press.
- Gibbons, Michael et al.** (1994) *The New Production of Knowledge*. London: Sage.
- Gouldner, Alvin W.** (1971) *The Coming Crisis of Western Sociology*. London: Heinemann
- Holmwood, John i Stewart, Alexander** (1994) „Synthesis and Fragmentation in Social Theory: A Progressive Solution“. *Sociological Theory* 12(1): 83-100.
- Holmwood, John** (2007) „Sociology as Public Discourse and Professional Practice: A Critique of Michael Burawoy“. *Sociological Theory* 25(1): 46-66.
- Holmwood, John** (2010) „Sociology's Misfortune: Disciplines, Interdisciplinarity and the Impact of Audit Culture“. *The British Journal of Sociology* 61(4): 639-658.
- Holmwood, John** (2011) „Sociology after Fordism: Prospects and Problems“.

European Journal of Social Theory 14(4): 537-556.

Holmwood, John (2012) „Markets Versus Publics: The New Battleground of Higher Education“. *Harvard International Review* 34(2): 12-15.

Latour, Bruno (1993) *We Have Never Been Modern*. Cambridge: HUP

Lopreato, Joseph i Crippen, Timothy A. (2001). *The Crisis in Sociology: The Need for Darwin*. Somerset: Transaction Publishers.

Maskovsky, Jeff (2012) „Beyond Neoliberalism: Academia and Activism in a Nonhegemonic Moment“. *American Quarterly* 64(4): 819-822.

Merton, Robert (1976) *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: Macmillan.

Mouzelis, Nicos (2000) *Sociološki teorija: što je pošlo krivo?*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Nisbet, Robert (2004) *Sociological Tradition*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Rhine, Edwin H. (1995) „The Identity Crisis of Contemporary Sociology“. *Sociological Spectrum*, 15(1): 39-54.

Savage, Mike i Burrows, Roger (2007) „The Coming Crisis of Empirical Sociology“. *Sociology*, 41(5): 885-899.

Snow, Charles P. (1961) *The Two Cultures*. New York: Cambridge University Press.

Stinchcombe, Arthur (1994) „Disintegrated Disciplines and the Future of Sociology“. *Sociological Forum*, 9(2): 279-291.

Swanson, Guy E. (1971) „Review: The Coming Crisis of Western Sociology“. *American Sociological Review*, 36(2): 317-321.

Whitley, Richard (2007) „Changing Governance of the Public Sciences“ u Whitley, Richard i Gläser, Jochen (ur.) *The Changing Governance of the Sciences. The Advent of Research Evaluation Systems. Sociology of the Sciences Yearbook*. Dordrecht: Springer.

Zanotti, Angela (1999) „Sociology and Postmodernity“. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 12(3): 451-463.